

1863 metų sukilimas ŽEMAIČIUOSE

JUOZAS MICKEVIČIUS

Sunkūs, labai sunkūs buvo laikai. Paprastų žmonių gyvenimas darėsi vis sunkesnis, buitį – skurdesnė. Du šimtus metų tauta tempė sunkų caro valdžios jungą. Vis dėlto žmonės, nors ir pavergti, užguiti, nuolat žeminami, nebuvo praradę vilties išsilaisvinti. Caro priespaudos laikais lietuviai ne vieną kartą buvo sukilę prieš valdžios despotizmą ir daug kraujo praliejo dėl laisvės ir šviesesnės ateities. Carui ištikima kariuomenė ir žandarai visas lietuvių pastangas atgauti laisvę žiauriai užgniauždavo, sukilimo vadus nuteisavo pakarti arba sušaudyti. Vakarų Europoje baudžiava jau seniai buvo panaikinta, o Carinėje Rusijoje ji vis dar slėgė liaudį.

1863 metų sukilimas¹ – vienas iš tų, kuriame žemaičiai itin aktyviai dalyvavo. [...] Iš viso Žemaitijos teritorijoje sukilimo metu įvyko apie 120 mūšių.

Apie 1863 m. sukilimą Žemaičių krašte iki šiol vis dar mažai rašyta. Daug to laikotarpio istorinių šaltinių yra prarasta, tačiau nemažai ir išliko. [...]

Žemaičių krašte 1863 m. sukilimas vadinamas Saikų arba Bimbalo metu (Plateliai, Telšiai).

1863 m. sukilimą rengė ponai, dvarininkai, bajorai, vietiniai kunigai, o vėliau juos parėmė dauguma paprastų žmonių. Lenkijos ir Lietuvos sukilimo vadai turėjo ryšių su užsienio šalyse veikusiomis politinėmis organizacijomis, politikais, tarp jų ir su Garibaldiu, Bakuninu, Hercenu, Kossutu. Jie savo šalyse užsiėmė agitacija, rūpinosi ginklų tiekimu sukilimo dalyviams.

Dauguma dvarininkų buvo labai atsargūs. Sukilimo pradžioje jie viešai prie sukilėlių nesidėjo, laukė, kol sukilimo eiga paaiškės, nes bijojo, kad caro valdžia nekonfiskuotų jų turto. Jie slapta pinigais, maistu rėmė sukilimo vadus, morališkai juos palaikė, pritarė sukilimo idėjoms, agitavo žmones sukilti, kalbėjo apie patriotizmą, ragino ginti „viera“². Dvaruose dirbę kalviai pasislėpę lydė kulkas, kalė durtuvus, dalgius (šienpjovio dalgio koją ištiesę, ją pritvirtindavo prie ilgo koto). Dvarininkai tiesiogiai į sukilimą įsijungė vėliau.

Sukilimas prasidėjo 1861 metais. Bažnyčiose vyko demonstracijos. Per šv. Mišias buvo pradėta giedoti revoliucines giesmes, nukreiptas prieš carą. Kunigai bažnyčiose per pamokslus smerkė caro priespaudą, skelbė lenkų valdžios manifestą apie žemę ir laisvę valstiečiams. Kunigai ragino žmones eiti į sukilimą, jungtis į sukilėlių gretas, patys dalyvavo sukilime, duodavo priesaiką, stiprino sukilėlius kovos lauke, ramino mirštančiuosius už savo tėvų „viera“.

Į sukilėlių gretas įsijungė rekrutai ir ūkininkų bernai, kurie nenorėjo pas ūkininkus dirbti. Rekrutų padėtis buvo sunki. Valsčių val-

1863 m. sukilimo mūšių vietos Lietuvoje, Baltarusijoje, Ukrainoje ir Rusijoje. Žemėlapio reprodukcija iš redakcijos archyvo

dybos duodavo nurodymus į caro kariuomenę rekrutus prievarta gaudyti. Caro kariuomenėje reikėjo tarnauti 25 metus. Lietuviams rekrutams daug bėdų kildavo jau pirmosiomis tarnybos dienomis, nes jie nemokėjo rusų kalbos. Karininkų žiaurumas, tolimas, nepažįstamas Rusijos kraštas taip pat sunkindavo kareivių gyvenimą. Išlydint rekrutus į kariuomenę, skambindavo bažnyčių varpais. Pamitieji į rekrutus su savo namiškiais ir prieteliais³ atsiveikindavo taip, lyg iškeltų amžinybėn. Kunigai ir sukilimo organizatoriai rekrutus lengvai patraukdavo į sukilėlių eiles.

Sukilėlius sudarė kavaleristai ir pėstininkai. Kavaleristų buvo nedaug – jų junginius formuodavo iš bajorų, gerai išlavintų, aprėdytų ir ginkluotų. Pėstininkai buvo šauliai ir dalgiai, durtuvais, kirviais ginkluoti dalgininkai. Šauliai buvo bajorai ir valstiečiai, gerai mokantys valdyti ginklą. Vieni šauliai buvo ginkluoti kariškais, kiti – medžiokliniais šautuvais, pistoletais, kardais ir ietimis. Ne visų sukilėlių būrių kariai turėjo uniformas.

Sukilėlių būriuose buvo gydytojų, felčerų, sanitarų. Kunigai sukilėlių būriuose buvo ne tik kapelionai, bet kartais ir tų būrių vadai, net eiliniai šauliai. Sukilėlių būriams vadovaudavo karininkai. Sužeistieji ir sergantieji sukilėliai būdavo išgabunami iš pavojingų apylinkių į nuošalias, ramias vietas ir ten perduodami tolesnei saviškių ar sukilėliams prijauciančių žmonių globai.

Maisto su savimi sukilėliai nesiveždavo. Jie maisto gaudavo dvaruose, bajorų „akolicose“ ir klebonijose. Jei šeimininkai už pa-

imtą maistą pareikalavo apmokėti, atsilygindavo tik valstiečiams, o dvarininkams nemokėdavo. Sukilimo šalininkai rinkdavo šiltus rūbus, pirštines, kojines, maistą. Pasitaikydavo, kad alkani sukilėliai sau maisto ir pasivogdavo.

1863 m. gegužės mėnesio pradžioje nedideli ginkluoti sukilėlių būriai visoje Žemaitijoje pradėjo puldinėti caro valdžios įstaigas, nuginkluoti ir išvaikyti policiją, kaimų ir miestelių sargybas. Jie tušindavo valsčių ir kitų įstaigų kasas, degindavo valsčių, pristavų ir kitų pareigūnų vedamas knygas, caro paveikslus, pasisavindavo caro valdininkų turtą, užpuldinėdavo pašto būstines, kelyje važiuojančius pašto ekspeditorius ir atimdavo jų arklius, paštininkus nuginkluodavo. Kartais užpuldavo net apskrities pristavus, o jų įstaigų valstybinį turtą sunaikindavo.

Sukilėlių būriuose dažniausiai būdavo po 100–200 vyrų. Jie užpuldinėdavo mažus caro kariuomenės būrius ir jų ginklų sandėlius. Gynybai pasirinkdavo miškingas ir pelkėtas vietas, kad lengviau būtų gintis.

Smulkieji bajorai pirmieji ėmėsi rengtis ginkluotam sukilimui. Sukilimo vadai, kilę iš smulkiųjų bajorų, slapta, labai kantriai ir atsidėję rinkdavo sukilėlius. Į sukilėlių gretas būdavo primami tik savanoriai. Iš pradžių pas sukilėlius ėjo tik bajorai, inteligentai, miestelėnai ir amatininkai, o paskui, kai tik buvo paskelbta, kad sukilėliai gaus žemės, pradėjo eiti ir valstiečiai. Kuo toliau, tuo sukilimas darėsi demokratiškesnis.

Raseinių vienuolyno bažnyčioje caro policija stebėjo, kad ten neįvyktų kas nors nukreipta prieš caro valdžią. Per Šv. Roko atlaidus buvo surengta procesija iš Skirsnemunės į Jurbarką. Procesiją vedė kun. Stankevičius, dalyvavo apie 2 000 žmonių. Bajorai ėjo apsitaisę kamžomis. Bažnyčioje, žinoma, giedota prieš carą nukreipta giesmė. Grįžtant namo, prie procesijos prisidėjo kun. P. Chodoravičius, kuris kelyje pasakė kalbą⁴.

Telšiuose sekmadieniais buvo giedamos tautiškos giesmės. Sekmadienį, išeinant iš bažnyčios, žmonės užpuolė Telšių policijos vadą. Valdininkas Petrulevičius, eidamas tą dieną šveicoriaus pareigas, mušė lazda policijos raštininką. Kun. Mokrickis, atvykęs iš Žemaičių Kalvarijos vienuolyno, sakė pamokslą, nukreiptą prieš caro vyriausybę⁵. Balandžio 8 d. Telšiuose vyko pamaldos už užmuštuosius Varšuvoje. Per pamaldas sukilimui paremti buvo surinkti 865 rubliai ir 25 kapeikos.⁶ Generalgubernatoriaus įsakymu Žemaičių vyskupas Motiejus Valančiauskis (Valančius) kun. kleboną Mokrickį iškėlė vikaro pareigoms į Ilūkštą.

SUKILIMO PRADŽIA

Sukilimą aktyviai ruošė raudonieji. Sukilimui vadovauti Lietuvoje buvo sudarytas Vilniuje veikęs Lietuvos komitetas. Raudonieji buvo kilę iš smulkiųjų bajorų, miestiečių ir valstiečių, ėjo prieš dvarininkus. Raudonieji manė, kad tik kova galima įgyti laisvę. Kunigas Antanas Mackevičius pirmasis Lietuvoje suorganizavo valstiečių būrį (Panevėžio apskrityje). Apsiginklavę valstiečiai pasislėpė miškuose. Įvairiose Lietuvos ir Žemaitijos vietose sukilo ir kiti valstiečiai. Iš pradžių žmonės sukilėlių nematydavo ir nieko apie juos nežinodavo, tik kalbų apie juos visokių girdėdavo. Vėliau sukilėlių daug atsirado.

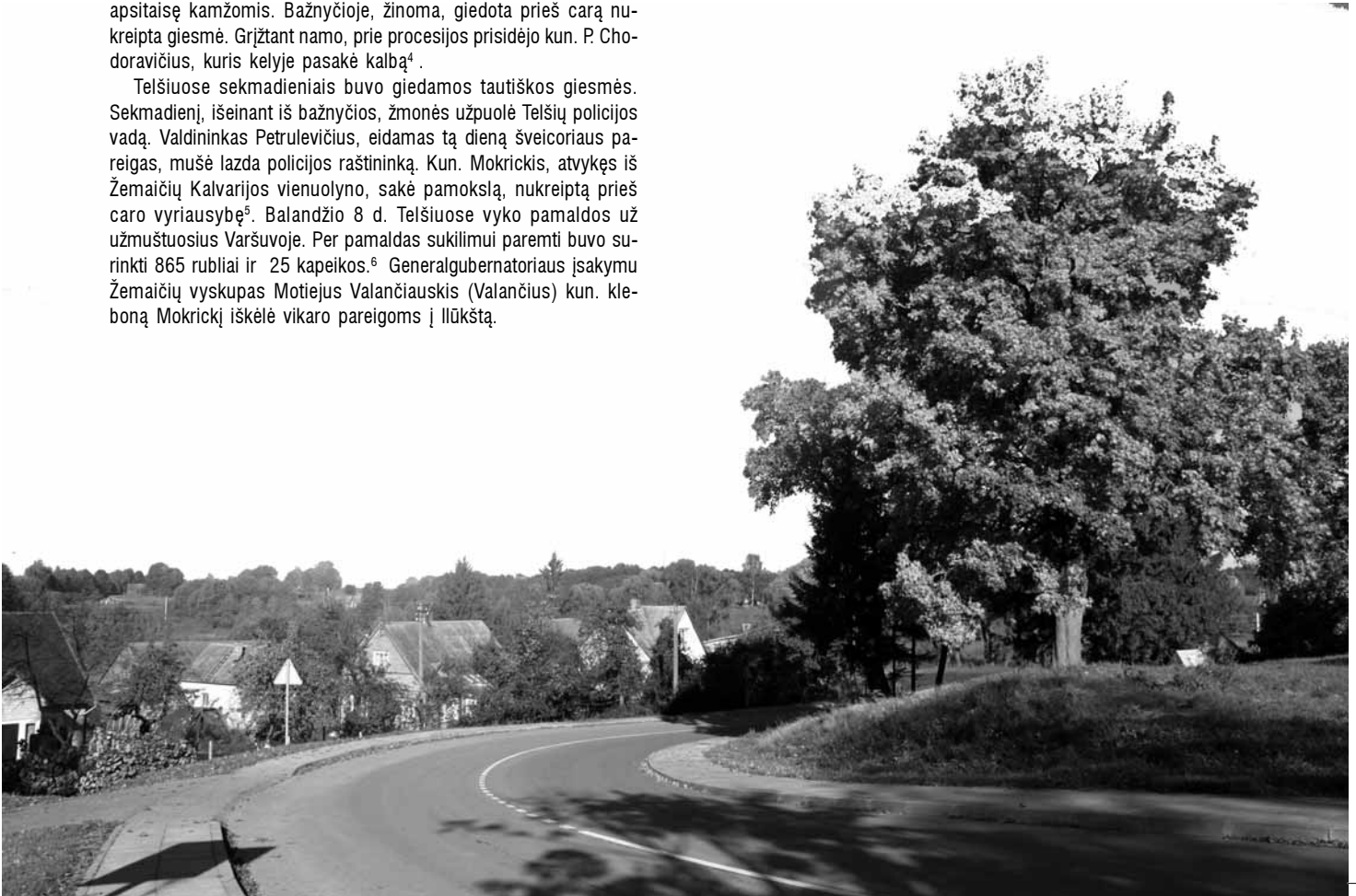
Sukilėlių padėtis buvo sunki. Vargas buvo toms šeimoms, kurių bent vienas narys buvo prisidėjęs prie sukilėlių. Toms šeimoms caro žandarai dažnai piktai grūmodavo, grasindavo mirtimi bei tremtimi į Sibirą. Bijodami patekti caro administracijos nemalonėn, nuo tokių šeimų net kaimynai šalindavosi.

Tuo pat metu sukilėliai turėdavo saugotis ir caro kariuomenės, šnipų ir išdavikų civilių gyventojų. Vasarą sukilėlių gyvenimas miškuose buvo dar šiek tiek pakenčiamas, o žiemą nuolat čia vargindavo šaltis, alkis, blogos higienos sąlygos. Trūko ir šiltesnio apdaro. Gyvenant tokiomis sąlygomis net stiprius vyrus ne laiku mirtis pakirsdavo.

Žemaičiuose buvo daug miškų, kuriuose sukilėliai slapstydavosi ir iš kur rengdavo caro valdžios įstaigų, policijos bei mažų ka-

(Nukelta į 32 p.)

Žemaitija. Danutės Mukienės nuotrauka

Laukuva (Šilalės r.). Danutės Mukienės nuotrauka
(Atkelta iš 31 p.)

riuomenės būrelių užpildinėjimus. Sukilėliai be jokio pasigailėjimo kardavo, šaudydavo šnipus ir išdavikus. Tuo laiku buvo ir įvairiausių apgavysčių. Jei susipykdavo kaimynai, dažnai vienas kitą įskųsdavo. Jei sukilėliai sugaudavo meluojant, smarkiai bausdavo. Jie reikalaudavo, kad būtų sakoma tiesa. Rusai taip pat tiesos reikalaudavo. Nurodžius, kurion pusėn priešai nuėjo, liepdavo pas juos vesti, o jei priešų nerasdavo, labai mušdavo. Nemažai jaunų vyrų miškuose slapstydavosi nuo sukilėlių, nes pastarieji kartais prievarta jaunus vyrus išsivesdavo į savo stovyklas. Žmonės, gyvendami tokiu laikmečiu, dieną ir naktį iš baimės drebedavo.

Kol sukilėliai ir kiti gyventojai caro kazokų nebūdavo matę, buvo pasiryžę kovoti. Tarp valstiečių taip pat buvo pakili nuotaika, nes jie manė, kad nebebus baudžiamos, niekas nebevers eiti dirbti į dvarą, jauniems vyrams neberekės caro kariuomenėje tarnauti. Sukilėliai būriais, po keliasdešimt žmonių, atvykę į miestelius, eidavo pas kunigus ir tardavosi su jais, kad šie iš sakyklos susirinkusiems žmonėms paskelbtų lenkų valdžios manifestą, kad valstiečiai nebemokėtų caro valdžiai mokesčių, nebevykdytų valdžios įsakymų, o klausytų tik naujosios valdžios. Tačiau ir tokia agitacija ne visus paveikė. Dar labiau gyventojai ir patys sukilėliai prarado ūpą ir viltį sukilimą laimėti, kai iš užsienio nebuvo gauta bent kiek svaresnės paramos ir kai sukilimo malšinti atvyko Michailas Muravjovas.

Tverų šv. Mergeles Marijos Apsilankymo bažnyčia (Rietavo sav.).
Danutės Mukienės nuotrauka

KAI KURIE 1863 M. SUKILIMO ĮVYKIAI ŽEMAITIJOJE, SUKILIMO VADAI

ĖDININKŲ DVARININKO SUORGANIZUOTŲ SUKILĖLIŲ LIKIMAS

1863 m. pavasarį Ėdininkų dvaro savininkas (dvaras buvo Ėdininkų k., Tverų vlsč., Telšių apskr.) suorganizavo sukilėlių būrį. Sukilėliai rinkosi Paaitryje (Pagal Aitros upę, kuri įteka į Jūros upę). Sukilėliai, vietinių vadinami metiežininkais, ateidavo jau ginkluoti kirviais, šakėmis, spragilais, dalgiais. Ėdininkų dvarininkas kai kuriems sukilėliams atnešė pistoletų. Keli Rietavo kunigaikščio Irenėjaus Oginskio medžiotojai į sukilimą atėjo ginkluoti medžiokliniais šautuvais. Tą sukilėlių būrį matė V. Kėdavičius, kuris tuo metu ganė kiaules. Jį tėvai buvo įspėję, kad prie ginkluotų žmonių neitų. Kai berniukas pamatė sukilėlius, tai jis kiaules pasivarė toliau, pasislėpė Laukės krūmuose (Lauke buvo vadinama gili upės vieta,

Balakių (Tauragės r.) trys kryžiai. Danutės Mukienės nuotrauka

Iš kairės: Balakių kapinių ir Gaurės bažnyčios (Tauragės r.) vartai. Danutės Mukienės nuotraukos

kur plukdydavo arklius) ir stebėjo, kas čia dėsīs. Pasigirdo šautuvų šūvių garsai. Sukilėliai pabėgo į mišką link Tverų. V. Kėdavičius matė ir caro kazokų būrį, kuris įjojo į Ėdininkų mišką. Ten už kokio pusvalandžio pasigirdo šūksniai, klyksmas ir šūviai. Per tą susirėmimą žuvo daug sukilėlių, dalį likusių gyvų kazokai suėmė ir išvežė į Sibirą, iš kur nė vienas nebeįgrįžo. Mūšio vietoje net eglės krauju buvo aptaškytos ir žemė lavonais nuklota. Neilgai trukus po šio sukilėlių susirėmimo su kazokais ir patį Ėdininkų dvarininką kazokai areštavo. Jis atsiveikino su savo pažįstamais, o neturtin-giesiems dar davė miško.

Organizuojant sukilėlių būrius prisidėjo ir Panavadžio dvarininkai Venckevičiai.

KODĖL MĖČIŲ KAIME NEIŠKILIO BAŽNYČIA

Mėčių dvaro (Mėčių k., Laukuvos vlsč., Tauragės apskr.) savininkui Janavičiui tada priklausė didesnė dalis Laukuvos valsčiaus. Janavičius kumečiams žadėjo Mėčių kaime pastatyti bažnyčią ir tiems, kurie valdė jo žemes, atiduoti žemę už mažą atlyginimą, jei tik šie stos į sukilėlių eiles.

Janavičius sukilėliams duodavo valgyti. Per Mėčių apylinkę yra žygiavę sukilėlių ir caro kazokų būriai. Daug kaimiečių dalyvavo sukilime. Visi jie žuvo vadinamajame poliakpulykyje. Ir patį Janavičiaus sūnų kazokai buvo areštavę. Vėliau žmonės pasakojo, kad jis iš kazokų išsipirkęs ir pabėgęs į Prūsus, o pats Janavičius susirgęs ir miręs. Palaidotas jis Mėčių kaimo kapinėse, kur buvo žadėjęs pastatyti bažnyčią.

Mėčių apylinkėje sukilėlių ir caro kazokų susirėmimų nebuvo.

MŪŠIS LYGUMŲ PELKĖSE

Baublių ir Vaitekaičių kaimuose (Laukuvos vlsč., Tauragės apskr.) plyti Lygumų pelkės, kurios užima daugiau negu 100 ha plotą. Baublių ir Vaitekaičių apylinkės, vykstant 1863 m. sukilimui, buvo miškin-gos, o Lygumų pelkės buvo labai gera vieta sukilėlių stovyklai, todėl tuose miškuose ir slapstėsi apylinkių dvarininkų ir bajorų palaikomi sukilėliai. Lygumose buvo sustoję ir caro kariuomenės vejami sukilėliai, kurie traukėsi nuo Šiaulių, pasiekė Kaltinėnus ir net Rietavą. Caro kariuomenė nežinojo, kad Lygumose slapstosi

sukilėliai. Kartą caro kariuomenės daliniai jau buvo už Laukuvos ir pavargę žygiavo link Šilalės. Tada sukilėliai puolė juos iš už nugaros ir sumušė. Po šio mūšio caro kariuomenė apsupo Lygumas. Sukilėliai tuose miškuose laikėsi kelias savaites, kol juos sunaikino. Daug žuvo ir caro kareivių. Raiti kazokai varėsi sukruvintus, nagaikomis mušamus belaisvius sukilėlius. Daug metų Lygumų pievose, kasant durpes, buvo randama arklių kaulų, balnų kilpų, sagčių ir ginklų likučių, kurie liudija apie čia vykusias žiaurias sukilėlių ir caro kariuomenės kautynes.

1939 m. papasakojo V. Kėdavičius, gyvenęs Laukuvos valsčiaus Juodainių kaime. Užrašė III klasės mokinys K. Kėdavičius

SUKILĖLIO KAZIO PIKTURNOS LIKIMAS

Lembo kaime (Kvėdarnos vlsč., Tauragės apskr.) ir apylinkėse sukilėlių pasirodydavo nedaug. Iš Lembo kaimo į sukilimą buvo išjojęs Kazys Pikturna. Jam davė gerą žirgą, mokėjo didelę algą, davė gerai valgyti ir degtinės, kiek tik norėdavo. Jis iš Paragaudžio dvaro (Kvėdarnos vlsč.) į miškus sukilėliams pristatydavo maistą, rūbus, pinigų ir perduodavo įvairias žinias. Po sukilimo Paragaudžio dvarininką ištrėmė į Sibirą, o jo dvarą konfiskavo. Nors K. Pikturną caro žandarai ir gaudė, bet jo nesučiupo, nes jis pabėgo į Paprūsį, pasivadino kita pavarde ir tarnavo bernu pas ūkininką.

1939 m. rugpjūčio 16 d. papasakojo A. Girkantas, 70 metų amžiaus, gyvenęs Kvėdarnos valsčiaus Lembo kaime

RIETAVO KUNIGAİKŠČIO IRENĖJAUS OGINSKIO TARIAMOS MIRTIES APLINKYBĖS

Rietavo vikaras Majauskas vieną sekmadienį per pamokslą ragino žmones jungtis į sukilėlių gretas, eiti ginti „vierą“ ir tėvynę. Už tai rusų valdžia jį areštavo ir pasodino į kalėjimą.

Rietavo kunigaikštis Irenėjus Oginskis sukilėliams slapta iš užsienio gabendavo ginklus. Vieną kartą Paprūsio muitinėje caro tarnautojai pastebėjo, kad jo vežami audeklų ritiniai yra per sunkūs.

(Nukelta į 34 p.)

(Atkelta iš 33 p.)

Pradėjus audeklų ritinius išvynioti, buvo rasta išardyto ginklų. Munitinės tarnautojai kunigaikščiui I. Oginskiui tų audeklų rietimų nebesiuntė, o apie radinį pranešė į Petrapilį (Sankt Peterburgą) – pačiam carui. Caras greit pakvietė kunigaikštį I. Oginskį atvykti į Petrapilį pietų. Kunigaikštis suprato, ko jį caras Petrapilim kviečia, ir pas carą nenuvyko. Kunigaikščio I. Oginskio dvare Rietave vienas tarnas buvo labai panašus į kunigaikštį I. Oginskį. Kunigaikštis tą tarną pasikvietė vakarienei ir jam padavė išgerti stiklinę arbatos su nuodais. Tarnas arbatą išgėrė ir mirė. Tada kunigaikštis I. Oginskis atsisveikino su savo dvariščiaus, pasisakė, kad po trijų metų sugrįšias („prisikelsias iš numirusių“), sėdo į šiaudų vežimą ir išvažiavo į Paprūsį. Vėliau jis laimingai perėjo per sieną, pateko į Vokietiją ir pasiekė Austriją. 1863 m. sukilimas pralaimėjo, todėl kunigaikštis I. Oginskis į Lietuvą grįžti nebegalėjo. Mirė jis Austrijoje.

Na o kai caras paskirtu laiku atvykstančio kunigaikščio I. Oginskio nesulaukė, įsakė kazokams kunigaikštį I. Oginskį areštuoti, tačiau kazokai Rietavo dvare jį jau rado „mirusį“ – atvyko čia jie per kunigaikščio šermenis. Apie kunigaikščio mirtį kazokai pranešė carui. Į užsienį pabėgusio kunigaikščio I. Oginskio žmonai atitekęs dvaras nebuvo caro valdžios sekvestruotas⁷.

1939 m. rugpjūčio 16 d. papasakojo Antanas Girkantas, 70 metų amžiaus, gyvenęs Kvėdarnos valsčiaus Lembo kaime

MILIŲ DVARO SUKILĒLIŲ BŪRIO LIKIMAS

Rietavo valsčiaus Girių-Lauko kaime 1863 m. už sukilėlių pavaldybinimą caro valdžia ūkininkus Juozą Šimkų ir Petrą Bubelį ištrėmė į Sibirą. Abu ūkininkai gyveno pasiturinčiai (valdė po 40 ha dydžio ūkius). Tada pas P. Bubelį bernu tarnavo A. Girkanto tėvas.

Milių dvaro (Kaltinėnų vlsč., Tauragės apskr.) savininkas Radavičius aktyviai prisidėjo prie 1863 m. sukilimo organizavimo. Jis sukilėlių būriui organizuoti ir vadovauti pasikvietė karininką, žmonių vadinamą pulkininku. Karininkas žadėjo sukilėliams duoti ūkių, žemės ir kitų gėrybių, kad tik šie nugalėtų caro kariuomenę. Kasdien sukilėlių būrys (pulkas) pasipildydavo naujais nariais. Sukilėlių stovykla buvo parinkta Gojuje, kuris buvo apie 200 metrų už Milių dvaro. Milių dvarininkas Radavičius sukilėliams davė karišką uniformą. Rūbų spalva buvo pilka. Švarko apykaklė stati. Švarko apykaklė, rūbų apačia („padalkos“) ir rankovės apsiūtos žaliomis juostelėmis. Kiekvienam sukilėliui davė po dviramzdį pistoletą ir apie litrą parako. Parakinės buvo padarytos iš beržo tošies. Dvarininkas Radavičius sukilėlius gerai maitindavo. Žmonės pasakojo, kad iš jo dvaro sukilėliams puodais grietinę, pyragą į Gojų pristatydavo.

Už dviejų kilometrų nuo Milių dvaro buvo kitas sukilėlių būrys, kurį buvo suorganizavęs Kiaukalių dvaro (Kaltinėnų vlsč., Tauragės apskr.) dvarininkas. Miške stovėjo sukilėlių būrys, kuriam vadovavo samdytas karininkas. Vieną dieną Milių dvaro sukilėlių karininkas, eidamas pasitarti su Kiaukalių dvaro sukilėlių vadu, susitiko keturis kazokus, kurie jį suėmė. Kazokai jojo šunkeliu iš Kaltinėnų į Pašilės bažnytkaimį. Kur Milių dvaro sukilėlių vadą kazokai nusiavedė ir kur jį padėjo, niekas nežino. Milių dvarininko sukilėliai, likę be vado, kaip žydo bites išnyko, išbėgiojo.

Milių dvaro sukilėlių būryje buvo ir ūkininko Mikalojaus Kataus-

Kauno gubernijos švietimo mokyklų kuratorius, Rietavo žemės ūkio mokyklos steigėjas kunigaikštis Irenėjus Oginskis (1808–1863). Nežinomas XIX a. dailininkas. Iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumo“ I ser., 4 sąs. Saugomas LDM rinkiniuose. Fotokopija iš redakcijos archyvo

ko tėvo bernas S. Jonuška. Ūkininkas M. Katauskas gyveno Kaltinėnų valsčiaus Dvigelių kaime. Sukilėlis S. Jonuška parbėgo pas savo buvusį šeimininką M. Katauską ir iš baimės, lyg be žado, įlindęs į kamino kamą, virpėjo. M. Katauskas greit nusivilko sukilėlio uniformą ir ją sudegino. Pistoletą nunešė į juodalksnyną ir po keru pakišo, kardą į kūdros vidurį įmetė, o parakinę su paraku ant tvartų į pastogę įkišo. Kai M. Katauskas tapo vyru, jam tėvas parodė, kur yra paslėpti sukilėlio S. Jonuškos ginklai. M. Katauskas iš kardo plieninės dalies nusikalmino du medkočius peilius. Paėmus pistoletą į rankas, jis subyrėjo, nes jau buvo surūdijęs. Paraką naudojo šaudydamas varnas.

1939 m. papasakojo M. Katauskas, 70 metų amžiaus, gyvenęs Kaltinėnų valsčiaus Dvigelių kaime. Užrašė II klasės mokinys M. Vitkus iš Šilalės

GRAFIENĖS PLIATERIENĖS DVIEJŲ SŪNŲ ŽŪTIES APLINKYBĖS

1863 m. Šimkevičiaus vadovaujamas sukilėlių būrys užėmė Laukuvą (Tauragės apskr.). Tada iš Varnių ten buvo pasiųsta caro kariuomenė. Sukilėlių būrys buvo sustojęs ties Gulbių kaimu. Caro kariuomenė sukilėlius užpuolė liepos 29-osios ankstyvą rytą, kai šie dar tebemiegojo. Beveik visi sukilėliai krito mūšio vietoje ir tik maža dalis jų pabėgo. Caro kariuomenei grįžus į Varnius, susirinko

Laukuvos kaimo gyventojai žuvusių sukilėlių laidoti. Tarp kritusiųjų buvo ir du jauni grafai Pliateriai (vienas galėjo būti 17 metų, kitas 16 metų amžiaus). Jaunuoliai buvo apsirengę gerais rūbais, jiems ant kaklo buvo po auksinį kryželį. Besirengiant žuvusiuosius laidoti, karieta atvažiavo grafiene Pliaterienė, kuri, pamačiusi savo žuvusių sūnus, pravirko. Grafų Pliaterių palaikai buvo palaidoti kartu su kitų žuvusiųjų kūnais Gulbių kaimo kapeliuose. Kol grafiene Pliaterienė gyveno Lietuvoje, kasmet atvažiuodavo į Laukuvą užpirti šv. Mišių už savo sūnų vėles. Grafiene Pliaterienė yra prašiusi jaunos O. Tallat-Kelpšienės sukalbėti „Amžiną atilsį“, kai važiuos pro Gulbių kapelius.

1939 m. papasakojo Ona Tallat-Kelpšienė, 70 metų amžiaus, gyvenusi Laukuvos valsčiaus Padėvyčio vienkiemyje. Užrašė II klasės mokinys J. Tallat-Kelpša iš Šilalės

1863 METŲ SUKILĖLIŲ KAPAS

Tauragės apskritys Šilalės valsčiaus Keberkščių kaimo Pažvėrio miške, prie Žvėrio upelio, yra sukilėlių kapas.

Dvarininkai į sukilimą buvo įtraukę daug žmonių. Šiose apylinkėse buvo suorganizuotas skaitlingas sukilėlių būrys, kuriame buvo daug bajorų, valstiečių ir net du kapelionai. Caro kariuomenei pradėjus sukilėlių būrius persekioti, sukilėliai pasitraukė į mišką, kur laukė patogaus momento užpulti caro kariuomenę. Nors sukilėliai buvo silpnai ginkluoti, neturėjo pakankamai maisto, rūbų, bet buvo vieningi ir didvyriškai nusiteikę.

Keberkščių kaimo gyventojas Jurkus slapta pranešė caro valdžiai, kad Pažvėrio miške slapstosi sukilėlių būrys. Caro kariuomenė nedelsė ir sukilėlius užklupo iš netyčių Pažvėrio miško aikštelėje bevalgančius pietus. Sukilėliai tuo metu mūšiai visai nebuvo pasirengę, net jų ginklai buvo į krūvą sustatyti. Prasidėjo tikrų tik-

riausios skerdynės. Daug sukilėlių krito, net nepagriebę ginklų. Tačiau tie, kurie suspėjo tai padaryti, didvyriškai kovėsi su caro kazokais. Vienas iš sukilėlių vadų, pritrūkęs šovinių, prie drūto medžio atsistojęs, kol tik buvo gyvas, su durtuvu smaigstė ir su šautuvo buože tvojo caro kazokus. Didžioji dalis sukilėlių būrio karių tąsyk žuvo. Mažam sukilėlių būreliui pasisėkė prasimušti pro caro kazokų grandinę. Tarp žuvusiųjų buvo du sukilėlių vadai kari-ninkai, du kapelionai ir daug bajorų bei valstiečių. Nuo sukilėlių kraujo net Žvėrio upelis buvęs raudonas.

Po mūšio caro kazokai vietos gyventojams liepė iškasti plačią ir gilią duobę, į kurią sumetė nuogai išrengtų žuvusiųjų kūnus. Po žeme buvo užkasta nemažai ir dar gyvų žmonių, kurie per mūšį buvo sunkiai sužeisti.

Iš kazokų nagų pasprukę šilališkiai iš Žvėrių miško pasitraukė Švėkšnos link. Čia jie dar kartą susirėmė su caro kazokais ir visi žuvo. Po mūšio jie buvo palaidoti Švėkšnos grafo Pliaterio kapeliuose.

Kai Žvėrių miške palaidotų sukilėlių palaikai suiro, jų kapo viršuje pasidarė įdubimas. Prie sukilėlių kapo augo didelė eglė, kurios šakos, vėjo supamos, guodė kritusiųjų vėles. 1906 m., kai caro valdžia lietuvius jau mažiau spaudė, S. Grajauskas iš vokiečio Preikšaičio nupirko mažą žemės sklypėlį, kuriame yra sukilėlių kapas ir tais pačiais metais kartu su kitais susipratusiai šios apylinkės gyventojais ant kapo pastatė medinį kryžių ir kapinių vietą aptvėrė statinių tvora. XX a. 4 deš. kapo įdubimo ilgis buvo 4 m, o plotis – 2 metrai. Ant kapų pastatytas kryžius primindavo kovose su caro kazokais kritusius sukilėlius.

1939 m. papasakojo: S. Grajauskas, 50 metų amžiaus, gyvenęs Kvėdarnos valsčiaus Maskvų kaime; advokatas A. Grajauskas, 54 metų amžiaus, gyvenęs Kvėdarnos valsčiaus Papinaujo dvare; J. Pocius, 80 metų amžiaus, gyvenęs Šilalės valsčiaus Keberkščių kaime. Užrašė: II klasės mokinys A. Grajauskas ir III klasės mokinė J. Dambrauskaitė iš Šilalės

(Nukelta į 36 p.)

Švėkšnos dvarvietė. Centre – vila „Genovėita“.
Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 35 p.)

DAINA APIE SUKILIMĄ

Apie 1863 m. sukilimo dalyvius liaudies dainas žmonės ilgus metus dainuodavo. Jose kartais minimos net ir vietos, kuriose sukilėliai buvo įkūrę savo stovyklas ar kovėsi su caro kariuomene. Štai vienos tokios dainos žodžiai:

Paklauskite visi manęs, ir didi ir maži.
 Aš jums daliai padainuosiu šią pasaką gražią.
 Mes baisiai maskolius sumušom ties miestu Papolės,
 Kame yra žali krūmai, taipo balos gilios.
 Lenkams kilus sumišimui ir mes nemiegojom,
 Vieni pirkto švino kulkas, šaudykles iš prūsų,
 Kiti per žydus iš prūsų paraką vežė,
 Tardami visi nabagai, jog to nieks nežino.
 Aš lygiai, būdamas nesenas, vėl tą patį dariau,
 O tuo tarpu išgirdau, jog kiti kariauna.
 Šokau greitai pasiklausti, senelį tėtušį,
 Man tą mislę ir nenorint pritarė motušė.
 Reiktų, tėvai, man rodos, tą vaiką išleisti,
 Nes be to nestos, neliausis jisai geisti.
 Sakė tėvas:
 – Žinok, motin, prapuls tavo vaikas,
 Bet aš tikiu, jog atėjo nelaimingas laikas.
 Netur mūsų pinigų nei ginklų, kiek reikia,
 Argi gali tie vaikai maskolių paveikti?
 Aš, to nieko neveizėdams, išėjau tą naktį,
 Ir daboju, kur geriausia būtų man nukakti.
 Tarpe visų mūsų vadovų buvo viens geresnis
 Jablonauskis⁹, stiprus vyras užvis geresnis.
 Aš prie to veikiai priklydau Kvėdarnos miškuose,
 Aš juos radau benakvojant krūmuose, ne namuose.

Laukuvos Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčia (Šilalės r.). Danutės Mukienės nuotrauka

Aš nuėjęs ir po galvos kepurę padėjau,
 Ir ant plikos vietos žemės gerai pergulėjau.
 Ryto metą Jablonauskis mus vyrus suskaitė,
 Buvo pėsčiųjų du šimtus, o tik tai trys raiti,
 Žydai statė mums į apkasus visokius daiktus,
 Pištalietus, kulkas, valgius, vokiečiams – ir dalgius.
 Pirmą kartą susimušom ties rubežium Prūsų,
 Krito maskolių daugybė, o tik trys iš mūsų.
 Paskum vėl guviai užpuolėm savo neprietelius,
 Ne per toli nuo Tenenių važiuojant į kelią.
 Kol maskoliai iš vežimų girti išsiritė,
 Aštuoniolika kryžiuočių toj vietoj parkrito.
 Paskui vėliai nukeliavom į Putviškių girią,
 Kame čia vienas iš mūsų susirgęs numirė.
 Numirėliui palaidoti radom gražią vietą,
 Tartum tyčiomis nuo Dievo dėl mūsų žadėtą.
 Čia, kaip tik tai mus pamatę keli žydai guodė,
 Papilėję būriui maskolių tuoj davė žodį.
 Atėjo muštis su mumis tik tai viena kuopa,
 Kuri, nei valandai trukus, paliko iššluota.
 Likusieji grįžo greitai pagalbos šaukdami,
 Iš Kuršėnų dviejų kuopų pagalbos laukdami,
 Kad tie vėliai jau sugrįžo dar didesnė tyloj,
 Bet nelygioj, jau didesnėje, kaip pirma, syloj.
 Bet ir viešpats mums suteikė dar geresnę dalią,
 Kaip nei viena mūsų kulka nelėkė pro šalį.
 Maskolėliai po kits kito į krūvas nuvirto,
 Tartum kas būtų medžių tą pievą prikirtęs.
 Mes, tą naujieną išgirdę, nieko nebelaukėm,
 Bet pačiomis giriomis į Paprūsį traukėm.
 Per tris dienas, per tris naktis nei valgė, nei gerė,
 Vienok stiprūs jaunikaiciai kelionę ištvėrė.
 Paskui vėl kad susišaudėm ties upe Jūros,
 Kame nedidė Akmena su ja susiduria.
 Jablonauskis, paregėjęs maskolių daugybę,
 O savųjų nuvargintų didžiausią silpnybę,
 Sakė:
 – Prieš tokią stiprybę mes nedatūrėsim,
 O tik veltui šituos miškus savo kraują liesim.
 Aš laimingai per meilę tikro mūsų Dievo,
 Naktį atgal perkeliavau prie savo tikro tėvo.

1939 m. padainavo Žilienė, 60 metų amžiaus, gyvenusi Šilalės valsčiaus Dargalių kaime. Užrašė I klasės mokinė O Ruzgaitė iš Šilalės

¹ Apie 1863 m. sukilimą mūsų laikus pasiekė negausios žinios. Bet kokios žinios apie šį sukilimą, sukilėlius caro valdžios buvo slepiamos, nes dar 1867 m. caro žandarai sukilėlius tebetardė.

² Rač V., *Svedienija o polskom miateže*, t. 2, Vilnius, 1867, p. 769.

³ Bičiuliai.

⁴ Jurbarko klebono Kirvelio raštas Nr. 40 Žemaičių vyskupui M. Valančiauskiui (1861 m. liepos 24 d.).

⁵ Generalgubernatoriaus raštas Žemaičių vyskupui M. Valančiauskiui (1861 m. rugsėjo 16 d., Nr. 2086).

⁶ Generalgubernatoriaus raštas Žemaičių vyskupui M. Valančiauskiui (1861 m. rugsėjo 23 d.).

⁷ Paimtas valdžios žinios.

⁸ 1863 m. antrąją Sekminių dieną Jablonauskis, su 150 vyrų perėjęs Rietavą, Tverus ir Luokę, Tveruose susivienijo su Grosu ir telšiškių 30 vyrų būriu. Prie Papolės nuo Jablonauskio Grosas su savais žmonėmis atsiskyrė (*Karo Archyvas*, t. 2, p. 48–49).